

Recerca

Dimensió social de l'educació
en cura en la primera infància.

/01

Barcelona, abril de 2019

Autor/a:
Jaume Blasco

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

IGOP
Institut de
Govern i
Polítiques
Públiques

Edifici MRA 1ª planta
Campus UAB
08193 Bellaterra
+34 93 586 88 14

<http://igop.uab.cat>
igop@uab.cat

Projecte realitzat amb el suport de RecerCaixa, un programa impulsat per l'Obra Social "la Caixa" amb la col·laboració de l'ACUP

recerCaixa
Avancem amb la ciència_

ACUP

Obra Social "la Caixa"

Per citar aquest document:

Blasco, Jaume. 2019. "Dimensió social de l'educació en cura en la primera infància", Barcelona: IGOP (Projecte Recercaixa "Edu 0-3").

L'**equip investigador** del projecte està format per membres de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), de la Universitat de Barcelona (UB), de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), i de Knowledge Sharing Network (KSNET).

Investigadora principal:

- Raquel Gallego Calderón (IGOP-UAB).

Equip de recerca:

- Nicolás Barbieri (UAB)
- Jaume Blasco (Analista independent)
- Cristina de Gispert (UB)
- Sheila González (UAB)
- Paula Salinas (KSNET)
- Enric Saurí (UOC)
- Maria Teresa Vilalta (UB)

Comissió d'assessorament:

Institut Municipal de la Infància i l'Adolescència (Maria Truñó); Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ricard Gomà); Consorci d'Educació de Barcelona (Maribel Jiménez); Institut Municipal d'Educació de Barcelona (Teresa Salvadó); Xavier Bonal (Professor del Departament de Sociologia, UAB); Margarita León (Professora del Dept. Ciència Política i Dret Públic i investigadora de l'IGOP, UAB).

Gestor:

- Nacho Ruiz (IGOP-UAB)

SUMARI

1. Introducció	4
2. L'impacte sobre les desigualtats educatives	5
3. L'impacte sobre les desigualtats econòmiques i laborals	9
4. L'impacte sobre la bretxa de fertilitat.....	10
5. Bibliografia.....	12

Dimensió social de l'educació i cura en la primera infància

1. Introducció

Els serveis d'educació i cura a la primera infància (fonamentalment, però no únicament, les escoles bressol) constitueixen una política pública amb diverses funcions relacionades amb la igualtat d'oportunitats:

- 1. El desenvolupament del “capital humà” dels infants:** l'escola bressol, en tant que política educativa, pretén estimular el desenvolupament primerenc dels infants (en termes de socialització i desenvolupament cognitiu), la qual cosa hauria de revertir, a mig termini, en un major èxit educatiu als ensenyaments obligatoris i post-obligatoris. Això es particularment rellevant a efectes d'equitat educativa, atès que hi ha evidències que els infants comencen l'escola amb nivells cognitius i de “preparació per a l'aprenentatge” dispars, segons el nivell sociocultural i econòmic dels seus progenitors. Si els serveis d'educació a la primera infància aconsegueixen compensar aquestes desigualtats inicials, tots els infants podrien iniciar l'escola en igualtat de condicions, amb independència de l'entorn familiar i dels estímuls que rebin a la seva llar, la qual cosa hauria de revertir en una reducció de les desigualtats socials en l'abandonament i els assoliments educatius.
- 2. La conciliació entre la feina i les responsabilitats familiars:** la funció original de les anomenades “guarderies” no era tant educativa sinó tenir cura dels infants en horari laboral, en substitució de la mare, en un moment de progressiva incorporació de les dones al mercat de treball. Aquesta funció roman rellevant, ja no només per garantir la igualtat entre homes i dones en l'accés al mercat de treball, sinó també com a estratègia per a prevenció de la pobresa infantil, ja que el risc de pobresa de la llar es redueix notablement quan tots els membres adults de la llar tenen feina remunerada.
- 3. El foment de la natalitat:** L'increment de la natalitat ha esdevingut, en els darrers anys, un objectiu públic, tant pels problemes de sostenibilitat de l'estat

de benestar que es deriven d'una societat envellida, com per l'existència de la bretxa de fertilitat ("fertility gap"), això és, el fet que les persones tendeixen a tenir menys fills dels que voldrien. Entre els factors que expliquen la baixa fertilitat (o en qualsevol cas, una fertilitat inferior a la desitjada) continua sent rellevant la dificultat per conciliar la feina i la cura dels infants, si bé guanya cada cop més pes la inseguretat laboral de les persones en edat fèrtil. La disponibilitat de serveis educatius per a la primera infància a un cost baix (o, si més no, ponderat a la renda) adreça parcialment ambdós problemes, ja que redueix tant els costos directes de tenir fills com el cost d'oportunitat en termes laborals, i per tant, hauria de menar a un increment de la "demanda" d'infants.

2. L'impacte sobre les desigualtats educatives

Bona part de la inversió social en serveis d'atenció i cura a la primera infància se situa en el terreny de la reducció de les desigualtats educatives. La capacitat dels serveis educatius en la primera infància per combatre el fracàs i les desigualtats educatives es basa en dos fonaments teòrics. Primer, la constatació que les bases de l'arquitectura neuronal s'estableixen en els primers anys de vida de l'infant, en un procés que és particularment sensible als estímuls externs; i que la formació i creixement dels sistemes neuronals en aquest període determina les habilitats cognitives (llenguatge, lectoescriptura, matemàtiques) i no cognitives (com ara l'empatia, la sociabilitat, la persistència, i el control voluntari de l'atenció i el comportament) en la vida adulta. En conseqüència, aquesta etapa inicial té una gran incidència sobre el desenvolupament futur de la persona, particularment en els àmbits educatiu i laboral (Yoshikawa et al., 2013).

El segon pilar de la justificació rau en la capacitat dels serveis educatius primerencs per contribuir al millor desenvolupament dels sistemes neuronals en la primera infància i de les habilitats que se'n deriven especialment per a aquells infants que en la seva llar i ambient quotidià estan menys exposats a estímuls o ho estan a estímuls de pitjor qualitat. Fins a la data, l'evidència empírica internacional dóna suport a aquesta hipòtesi, si bé cal reconèixer que només de forma parcial.

De forma resumida, les avaluacions sobre l'impacte de l'educació en la primera infància tendeixen a concloure que:

1. L'educació en la primera infància té un impacte positiu i de magnitud rellevant en diverses habilitats, que abasten el llenguatge, lectoescriptura, matemàtiques, el desenvolupament socioemocional, i les actituds vers l'escola (Schutz et al. 2008; Schutz, 2009; Heckman et al. 2012; EEF, 2014; Yoshikawa et al. 2013) . Tanmateix, una part de la literatura minoritària ha identificat també efectes negatius de la preescolarització sobre la conducta dels infants, atribuïts a la incoherència entre les normes de conducta de la llar i de l'escola bressol, o a que la separació prematura dels infants i els seus progenitors afecta negativament el desenvolupament de la vinculació afectiva (Sarasa, 2012; Waldfogel 2006; Magnuson et al, 2004).
2. Els impactes positius es concentren especialment en els infants d'estatus socioeconòmic baix, d'origen immigrant, i/o amb necessitats educatives especials, mentre que per als infants de nivell socioeconòmic mig i alt, els efectes solen ser nuls. Això s'explica per la disparitat de situacions contrafactuals entre uns i altres, és a dir, pel diferent nivell d'estimulació que reben a la llar, en cas de no estar escolaritzats en una escola bressol. D'altra banda, els impactes positius són més importants quan la participació es produeix en grups heterogenis quant al nivell socioeconòmic i educatiu de les famílies (EEF, 2014; Yoshikawa et al., 2013), la qual cosa planteja un compromís entre focalitzar aquest servei en els grups socioeconòmics que més necessitat en tenen, a risc de comprometre'n l'efectivitat, o incrementar l'impacte per a aquests mateixos grups, mantenint un cert nivell de diversitat en la composició de l'alumnat. Igualment, l'absència d'impactes per als infants de grups socioeconòmics mitjos-alts sembla indicar que no tots els infants necessiten una etapa d'institucionalització educativa en la primera infància per a poder-se desenvolupar normalment i satisfactòriament a l'escola i a la vida.
3. Els impactes positius tendeixen a dissipar-se amb el pas del temps, sovint fins a esvaïr-se totalment, de tal manera que passats uns anys ja no es detecten diferències entre infants, joves o adults, segons si han estat beneficiaris o no de serveis educatius en la primera infància (EEF, 2014; Whitehurst, 2014). Tot i que el període de temps fins que els impactes desapareixen depèn de l'estudi i del sistema educatiu avaluat, el procés d'esvaïment dels impactes és generalitzat,

essent l'impacte positiu que tendeix a ser més estable a llarg termini la millora de l'actitud vers l'escola, també anomenada adhesió acadèmica (EEF, 2014). Les raons del declivi s'atribueixen, en primer lloc, al fet que, sense escola bressol, la majoria d'infants reben estímuls suficients per poder-se desenvolupar i progressar adequadament en el sistema educatiu fins a igualar als seus companys. En segon lloc, a problemes en la implementació del servei: la baixa qualitat del servei proveït pot impedir l'assoliment dels impactes durables que es podrien assolir si el servei fos de major qualitat; això no obstant, els elements que en determinen la major o menor "qualitat" i, per tant, un major o menor impacte educatiu (com ara les ràtios d'infants per educadora, les qualificacions educatives del personal, el currículum o l'orientació pedagògica) resten relativament poc estudiats i amb resultats poc concloents. Finalment, altres causes del declivi s'atribueixen a causes que es troben fora de l'escola bressol: és a saber, que l'escolarització en l'etapa infantil no té prou qualitat per aprofitar els guanys assolits en l'etapa preescolar, o bé que les escoles es concentren en els infants que mostren més dificultats fins a fer-los convergir amb el nivell dels seus companys provinents de l'escola bressol. Respecte a la qualitat, la ràtio i la mida reduïda de les aules, així com el nivell de formació dels professors són factors clau per a l'efectivitat dels centres d'educació infantil (Blau i Currie, 2006). També en els estudis de Heckman es constata la importància de la qualitat, doncs els programes analitzats són integrals abordant no només serveis educatius sinó també de nutrició i sanitat; de tal manera que es demostra que els nens que acudien a centres de baixa qualitat educativa en aquestes etapes tendien a presentar pitjors resultats que si es quedaven a casa.

4. Paradoxalment, alguns estudis identifiquen efectes a més llarg termini. L'estudi de Woessmann i altres autors (2007) mostra que si l'alumne ha cursat educació infantil durant almenys un any, els seus resultats educatius en les proves PISA són, de mitjana, 2,8 punts superiors en ciències i 5,8 punts més alts en matemàtiques; i segons estimacions de Salinas (2014), aquests efectes augmentarien fins a 10-12,7 punts segons l'assignatura, si es comparen els resultats solament amb els alumnes que no han cursat cap any d'educació preescolar. Altres recerques nord-americanes troben impactes duradors, fins i tot, fora de l'àmbit educatiu: els alumnes de l'escola bressol tenen una major probabilitat d'assolir un nivell educatiu alt, tenen majors rendes del treball i, fins i tot, una menor activitat criminal. Atès que els impactes cognitius i acadèmics

s'esvaeixen, a curt termini els mecanismes pels quals l'escola bressol produeix aquests altres impactes de llarga durada resta per esclarir.

Cal tenir en compte que la major part de les evidències exposades provenen de contextos molt diferents al nostre, fonamentalment dels EUA, amb la qual cosa no es poden extrapolar directament a Catalunya, fonamentalment per tres motius: la major part dels programes són més curts i menys intensius que l'escola bressol catalana; s'adrecen fonamentalment a infants de 4 anys (i en menor grau de 3) en oposició al 0-2 de l'escola bressol; i el contrafactual (és a dir, com es desenvolupa un infant que no va a l'escola bressol, i que depèn dels estímuls que rep a la seva llar) sembla, a priori, força diferent, especialment quan els programes avaluats estan adreçats als grups socioeconòmics més desavantatjats.

A Catalunya, l'única evidència que hem identificat és l'estudi de Sarasa (2012), que estima l'impacte de l'escola bressol de 0 a 3 anys a Catalunya (pública i privada) de la primera meitat dels anys 90 sobre el desenvolupament posterior dels adolescents. Conclou que l'escola bressol té un impacte significatiu molt positiu en el rendiment acadèmic a primer d'ESO i en la probabilitat de fer la transició dels ensenyaments obligatoris a primer de batxillerat. Contràriament a l'evidència dels països anglosaxons, l'efecte de l'escola bressol a Catalunya és menor com més baix és l'estrat social de la família de l'infant. L'estudi apunta la possibilitat que això es degui a una qualitat major de l'educació en la primera infància per als infants de nivell socioeconòmic alt, o a una qualitat menor dels centres d'educació primària i/o de secundària obligatòria en què estudien els infants de nivell socioeconòmic baix, que esvairia els beneficis acumulats en el primer cicle d'educació infantil. Això no obstant, cal tenir en compte que, com el mateix autor indica, la informació sobre les famílies és incompleta, amb la qual cosa l'estimació de impacte positiu i de les diferències entre nivells socioeconòmics detectades podria estar esbiaixat per diferències no observades entre les famílies dels infants, com ara la situació laboral dels progenitors, el temps dedicat a educar els fills, els estímuls rebuts per l'infant a casa seva, o les expectatives dels progenitors sobre el rendiment i assoliments educatius.

3. L'impacte sobre les desigualtats econòmiques i laborals

Són nombrosos els estudis que posen de manifest l'existència de desigualtats en els usos del temps entre homes i dones, com a conseqüència de les majors càrregues familiars assumides per aquestes, especialment, tot i que no només, per la dedicació a la cura de fills i filles. Altres estudis han calculat el cost, mesurat en unitats de temps, de tenir-ne un fill o la dedicació a la cura d'altres membres de la llar. Un punt comú d'aquests estudis és la identificació d'efectes diferenciats per gènere en la participació en el món laboral. És en aquest sentit que el feminisme de la cura i l'economia feminista han posat de manifest la necessitat d'incloure en les anàlisis sobre el mercat laboral (salaris, condicions, barreres d'accés...) les qüestions vinculades al temps dedicat per homes i dones a les activitats de cura (Carrasco, Borderías i Torns, 2011).

En tant que política per facilitar la conciliació i, per tant, la participació al mercat laboral de les mares (que històricament han estat les cuidadores principals dels infants a la llar), una primera onada d'avaluacions internacionals mostra resultats positius i de magnitud notable (Gelbach, 2002; Berlinski i Galiani, 2007; Schlosser, 2011). Entre aquests estudis, en destaca un sobre els efectes de la universalització de l'educació dels infants de 3 a 5 anys a l'Estat espanyol, als anys noranta, arran de l'aprovació de la LOGSE. Aquesta reforma va provocar un increment del 8% en l'ocupació de les mares d'infants de 3 anys, i d'un 9% en les hores treballades (Nollenberger i Rodríguez Planas, 2011). Resulta rellevant que l'increment identificat persistia en el temps (es a dir, no s'esvaïa a mesura que els infants es feien més grans i totes les mares tenien l'oportunitat de reincorporar-se al mercat laboral), especialment per a les dones amb educació secundària (per a les dones amb educació inferior, els efectes desapareixien a curt termini, mentre que per a les de nivell educatiu superior, els efectes eren nuls, probablement perquè ja tenien una vinculació més forta amb el mercat laboral i capacitat econòmica per pagar escoles bressol privades abans de la LOGSE).

Tanmateix, una darrera onada d'estudis internacionals mostra que, en els darrers temps, l'increment en la provisió d'escoles bressol ja no motiva una resposta tan clara en la participació en el mercat laboral de les mares. Això es deu, probablement, al fet que, amb el pas dels anys, el conjunt de mares que podria reaccionar a aquest incentiu es cada cop més petit, ja que moltes mares ho són amb un major nivell educatiu i a edats més tardanes que abans, quan ja tenen un vincle més estable amb el mercat laboral.

Els serveis de cura i educació a la primera infància són també un instrument per reduir el risc de pobresa de les famílies amb infants, ja que la participació en el mercat laboral dels dos membres de la parella (en les llars biparentals) està estretament associada al risc de pobresa. Concretament, la taxa de risc de pobresa de menors de 18 anys a Catalunya era, l'any 2010, del 62% quan cap persona en edat de treballar tenia feina, del 29% quan una persona treballava, i del 16% quan dues o més persones treballaven. (Marí-Klose i Marí-Klose, 2012)

No obstant això, aquestes mateixes xifres palesen les limitacions dels instruments de conciliació per reduir la pobresa: primer, perquè la precarització laboral ha afeblit la capacitat de la feina remunerada per garantir una existència lliure de pobresa, com ho demostra que el risc de “pobresa assalariada” de les llars amb dues rendes del treball és encara del 16% . En segon lloc, en un context de crisi econòmica el major limitant per a l'ocupació és la demanda més que l'oferta laboral, això és, la manca de llocs de treball més que la disponibilitat de les persones per treballar, especialment en el cas dels treballadors de baixa qualificació.

4. L'impacte sobre la bretxa de fertilitat

Finalment, com a política de foment de la fertilitat, la provisió de serveis educatius a la primera infància pretén evitar que les parelles es trobin en la disjuntiva d'haver de renunciar bé als seus desitjos de tenir fills, bé a les seves expectatives laborals, o que hagin de condicionar la decisió a la disponibilitat de suports familiars que permetin fer compatibles totes dues opcions. En aquest sentit, els serveis d'educació i cura en la primera infància solen formar part d'un cistell més ample, que pot incloure transferències monetàries a les famílies amb infants (sovint condicionades a la renda), beneficis fiscals, i la regulació de la conciliació al lloc de treball.

El motiu pel qual els serveis d'educació i cura a la primera infància contribuirien a la fertilitat rau en què, en fer compatible la maternitat amb la participació al mercat laboral, redueixen els costos d'oportunitat associats als infants (això és, allò a què es renuncia en termes de desenvolupament de la carrera professional i ingressos presents i futurs pel fet de tenir fills), ja que faciliten poder accedir a una feina als que no la tenen, i permeten no haver d'interrompre el desenvolupament professional als que ja la tenen.

Al menys en teoria, això hauria d'incrementar el número de fills, especialment per a les famílies de renda mitja i baixa per a les quals, en absència d'intervenció pública, el cost d'aquests serveis en el mercat privat seria inassequible. Cal tenir en compte, tanmateix, que els costos directes i indirectes de tenir fills són només un determinant entre els múltiples que influeixen en les decisions de fecunditat de les famílies i de les dones.

A la pràctica, les avaluacions sobre la disponibilitat de serveis de cura i educació en la primera infància tendeixen a identificar impactes positius sobre les decisions de fertilitat. Per a Kaljiw (2010), aquesta és l'única política pública significativament associada a un increment de la fertilitat completada (si bé també la més cara), per mitjà d'un increment dels fills de segon i tercer ordre (és a dir, no té impacte sobre la decisió de tenir fills, però sí sobre la decisió de quants tenir-ne). En comparar diferents països, Luci i Thévénon (2011) també troben que, de forma transversal, el percentatge d'infants matriculats en escoles bressol està fortament associat amb l'indicador conjuntural de fecunditat. En el context espanyol, Baizan (2009) analitza les Comunitats Autònomes entre 1994 i 2001, i estima que cada punt percentual addicional en el percentatge d'infants menors de tres anys matriculats en escoles bressol està significativament associat a un increment d'almenys el 5% en la fertilitat, essent l'efecte de la disponibilitat de serveis educatius per a la primera infància significatiu tant per als primers fills com per als de grau superior.

5. Bibliografia

Baizán, P. (2009), Regional child care availability and fertility decisions in Spain. *Demographic Research* 21(27), 803-842

Berlinski, S., & Galiani, S. (2007). The effect of a large expansion of pre-primary school facilities on preschool attendance and maternal employment. *Labour Economics*, 14(3), 665-680.

Blau, D. i Currie, J. (2006). 'Pre-school, day care, and after-school care: who's minding the kids?'. *Handbook of the Economics of Education*, editat per Hanushek & Welch. Elsevier (1163-1278)

Gelbach, J. (2002). Public schooling for young children and maternal labor supply. *The American Economic Review*, 92(1), 307-322.

Heckman, James J., Rodrigo Pinto, i Peter A. Savelyev. (2012). «Understanding the mechanisms through which an influential early childhood program boosted adult outcomes». National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w18581>.

<https://heckmanequation.org/>

Luci A., Thévenon O. (2011) "The impact of family policy packages on fertility trends in developed countries", Mimeo, OCDE

Kaljiw A. (2010), "The impact of family policy expenditure on fertility in Western Europe" *Demography* 47(2), 503-519

Magnusun K.A., Ruhm C.J. , & Waldfogel J., "Does Prekindergarten Improve School Preparation and Performance?" NBER Working Paper No. 10452, 2004

Marí-Klose P. i Marí-Klose M. (2012), Crisi i pobresa infantil a Catalunya, UNICEF Comitè Catalunya.

Nollenberger, N., & Rodriguez-Planas, N. (2011). Child Care, Maternal Employment and Persistence: A Natural Experiment from Spain. IZA Discussion Paper, 4069.

- Salinas (2014) "The effect of decentralization on educational outcomes: real autonomy matters!". *IEB Working Paper 2014/25*
- Sarasa S. (2012), Efectes de l'escola bressol en el desenvolupament dels adolescent, a: Gómez- Granell C. i Marí-Klose P. (Directors), Família i relacions intergeneracionals: un espai d'oportunitats per a l'educació dels fills i filles - IV Informe sobre la situació de la Infància, l'Adolescència i la Família a Catalunya i Barcelona, CIIMU.
- Schütz, G. 2009. «*Does the quality of pre-primary education pay off in secondary school? An international comparison using PISA 2003*». Munich: Ifo Working Paper 69.
- Schütz, G, Ursprung H, Woessmann, L. 2008. «*Education policy and equality of opportunity*». *Kyklos* 61 (2): 279-308.
- Schütz, G.; West, M. R. i Woessmann, L. (2007). *School Accountability, Autonomy, Choice, and the Equity of Student Achievement: International Evidence from PISA 2003*. EDU/ WKP (2007) 9. París: OCDE.
- The Educational Endowment Foundation Toolkit, <http://educationendowmentfoundation.org.uk/toolkit/>, consultat a juliol de 2014.
- Waldfoegel, J. (2006), *What do children need?*. *Public Policy Research*, 13: 26–34
- Yoshikawa H., Weiland C., Brooks-Gunn J., Burchinal MR., Espinosa LM., Gormley WT, Ludwig J., Magnuson KA., Phillips D., Zaslow MJ., *Investing in Our Future: The Evidence Base on Preschool Education*, Foundation for Child Development, 2013
- Whitehurst Testimony on Early Childhood Education to the House Committee on Education and the Workforce, 2014, www.brookings.edu

Projecte realitzat amb el suport RecerCaixa, un programa impulsat per l'Obra Social "la Caixa" amb la col·laboració de l'ACUP

recerCaixa
Avancem amb la ciència_

ACUP

Obra Social "la Caixa"

Per citar aquest document:

Blasco, Jaume. 2019. "Dimensió social de l'educació en cura en la primera infància", Barcelona: IGOP (Projecte Recercaixa "Edu 0-3").

L'**equip investigador** del projecte està format per membres de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), de la Universitat de Barcelona (UB), de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), i de Knowledge Sharing Network (KSNET).

Investigadora principal:

- Raquel Gallego Calderón (IGOP-UAB).

Equip de recerca:

- Nicolás Barbieri (UAB)
- Jaume Blasco (Analista independent)
- Cristina de Gispert (UB)
- Sheila González (UAB)
- Paula Salinas (KSNET)
- Enric Saurí (UOC)
- Maria Teresa Vilalta (UB)

Comissió d'assessorament:

Institut Municipal de la Infància i l'Adolescència (Maria Truñó); Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (Ricard Gomà); Consorci d'Educació de Barcelona (Maribel Jiménez); Institut Municipal d'Educació de Barcelona (Teresa Salvadó); Xavier Bonal (Dept. de Sociologia, UAB); Margarita León (Professora del Departament de Ciència Política i Dret Públic i investigadora de l'IGOP, UAB).

Gestor:

- Nacho Ruiz (IGOP-UAB)